

ΙΩΑΝΝΑΣ ΜΑΓΓΑΝΑΡΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΒΟΗΘΟΥ ΤΗΣ «ΠΑΝΤΕΙΟΥ» ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΣΗ
ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ Δ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ
ΣΕ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.**

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ Δ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ ΣΕ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Τò φαινόμενο τῶν μεταναστῶν οἱ ὁποῖοι ἐπιστρέφουν στήν πατρίδα τους μετὰ ἀπό ἕνα χρονικό διάστημα παραμονῆς στήν ξένη χώρα δέν εἶναι νέο. Ποτέ ὁμως δέν εἶχε προσλάβει ἰδιαίτερη σημασία διότι ὁ ἀριθμός τῶν ἐπιστροφῶν ἦταν πάντα μικρός, εἴτε ἡ μετανάστευση εἶχε χαρακτῆρα μόνιμο, εἴτε προσωρινό. Οἱ ἐπιστροφές ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται σάν πρόβλημα, κυρίως στίς χώρες τῆς Μεσογειακῆς Εὐρώπης, ὅταν ὁ ἀριθμός τους ἄρχισε ν' αὐξάνη. Αὐτό συνέβη μετὰ τόν Βο Παγκόσμιο πόλεμο ὅταν οἱ χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἄρχισαν νά εἰσέρχονται στό στάδιο τοῦ ὄψιμου καπιταλισμοῦ, γνωρίζοντας μιὰ ραγδαία βιομηχανική ἀνάπτυξη. Σάν ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀνάπτυξης τὰ ἐργατικά χέρια τὰ ὁποῖα διεθетαν ἔπαυσαν νά ἐπαρκοῦν. Στήν ζήτηση αὐτῆ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ἦρθε ν' ἀναποκριθῆ ἀθρόα προσφορά χεριῶν ἐκ μέρους τῶν εὐρισκομένων σέ χαμηλό στάδιο ἐκβιομηχανήσεως περιφερειακῶν χωρῶν τῆς Μεσογειακῆς Εὐρώπης.

Ἡ ἐνδοευρωπαϊκή μετανάστευση τῶν μέσων τοῦ 20οῦ αἰῶνα στηρίζεται στήν ἀρχή τῆς περιστροφῆς ἡ ὁποία παρουσιάζεται σάν βάση τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς, τόσο τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης οἱ ὁποῖες δέχονται, ὅσο καί τῶν περιφερειακῶν χωρῶν τῆς Μεσογειακῆς Εὐρώπης οἱ ὁποῖες στέλνουν μετανάστες.

Σύμφωνα μέ τήν ἀρχή αὐτή οἱ ξένοι ἐργάτες ἀναλαμβάνουν τόν ρόλο ἐνός ἐφεδρικοῦ στρατοῦ ὁ ὁποῖος μ' εὐκολία ἐπιστρέφει στήν πατρίδα του ὅταν δημιουργοῦνται προβλήματα ἀνεργίας καί ἐπιστρέφει ξανά στήν ξένη χώρα ὅταν ὑπάρξη ἀνάγκη ἐργατικῶν χεριῶν, χωρίς νά διαμαρτύρεται, πιστεύοντας σάν ἕνα εἶδος εὐνοίας τήν προσφορά ἐργασίας ἐκ μέρους τῶν χωρῶν αὐτῶν, γιά ἕνα περιορισμένο χρονικό διάστημα.

Οἱ περισσότερες κοινωνιολογικές μελέτες οἱ ὁποῖες ἔχουν γίνει μέχρι σήμερα γιά τίς ὁμάδες μεταναστῶν στίς χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης εἶναι ἐμπειρικές, ἀνιστορικές καί χωρίς καμμιά προσπάθεια συσχέτισης τῶν ὁμάδων αὐτῶν μέ τήν ἐδρύτερη κοινωνική δομή.

Οἱ περισσότερες ἀπό τίς μελέτες αὐτές ἀσχολοῦνται μέ τὰ προβλήματα προσαρμογῆς καί ἐνσωμάτωσης τῶν μεταναστῶν στήν ξένη χώρα.

Ὅπως γράφει ὁ Μ. Νικολινάκος¹ «Εἶναι λάθος νὰ μιλάη κανεὶς γιὰ προσπάθεια ἐνσωμάτωσης, δηλαδὴ συγχώνευσης τῶν ξένων ἐργατῶν, μιά καὶ οἱ ξένοι ἐργάτες εἶναι ἐξ ἀντικειμένου οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ ἐνσωματωμένοι στὴν γερμανικὴ οἰκονομία καὶ κοινωνία σὰν βοηθητικοὶ ἐργάτες καὶ σὰν κοινωνικὸ στρῶμα τὸ ὁποῖο εἶναι ἀναγκασμένο νὰ ἐπιτελῇ τὴν λειτουργία τοῦ προλεταριάτου τοῦ 19ου αἰῶνα».

Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ περισσότερες μελέτες τὰ τελευταῖα χρόνια στρέφονται γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐνσωμάτωσης εἶναι γιὰτὶ οἱ κοινωνίες εἰσοδοχῆς ἄρχισαν νὰ συνειδητοποιοῦν ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν ξένων ἐργατῶν τείνει νὰ γίνῃ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα πρόβλημα, λόγω τῶν κοινωνικῶν ἐντάσεων οἱ ὁποῖες ἔχουν συσσωρευτῆ ἐξ αἰτίας τῶν διακρίσεων τὶς ὁποῖες ὑφίστανται οἱ ξένοι ἐργάτες καὶ κυρίως λόγω τοῦ μόνιμου χαρακτήρα ποῦ ἔχει πάρει πλέον ἡ ἀπασχόληση τῶν ξένων στὶς χῶρες αὐτές.

Τὰ προγράμματα ἐνσωμάτωσης τὰ ὁποῖα ἐπεξεργάζονται οἱ κυβερνήσεις καὶ διάφορες ἄλλες ομάδες, ὅπως ἐκκλησίες, συνδικάτα, κοινωνικὲς ὀργανώσεις, μὲ ἀπόντες τοὺς ἐνδιαφερομένους, ἔχουν σὰν σκοπὸ νὰ συγκαταλύσουν τὶς διαστάσεις τοῦ προβλήματος τῶν ξένων ἐργατῶν οἱ ὁποῖες ἀρχίζουν νὰ διαφαίνονται ὀλοένα πὸ κἄθαρα στὸ Εὐρωπαϊκὸ προσκήνιο.

Στὶς χῶρες προέλευσης τῶν ξένων ἐργατῶν ἔχουν γίνει μέχρι σήμερα πολὺ λίγες μελέτες γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῶν ἐπιστροφῶν καὶ ὅσες ἔχουν γίνει ἐξακολουθοῦν ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὰ προβλήματα προσαρμογῆς τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν οἱ ἐπιστρέφοντες. Περιορίζονται δηλ. στὰ προβλήματα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων καὶ ἀγνοοῦν τὶς σχέσεις τῶν μεταναστῶν μὲ ἄλλες ομάδες καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας στὴν ὁποία ἐπιστρέφουν. Ἡ προσέγγιση τοῦ προβλήματος παραμένει καὶ στὸ πλαίσιο αὐτὸ μικροκοινωνιολογικῆ.

Ἡ ἔλλειψη μελετῶν γύρω ἀπὸ τὶς ἐπιστροφὲς μεταναστῶν, καθὼς καὶ ἐπισήμων στατιστικῶν, μᾶς ὤθησαν νὰ διεξαγάγουμε μιὰ προκαταρκτικὴ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ θέμα. Οἱ ἐπίσημες στατιστικὲς τῶν ἐπιστροφῶν εἶναι ἀνακριβεῖς γιὰτὶ στηρίζονται σὲ στατιστικὲς τῶν συνόρων, οἱ ὁποῖες δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἐπιστρέφοντες μποροῦν εὐκολὰ νὰ μεταβάλλουν γνώμη σχετικὰ μὲ τὴν μόνιμη ἐγκατάστασή τους στὴν Ἑλλάδα. Ἐξ ἄλλου ἄλλοι δηλώνουν ὅτι ἐρχονται γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τοὺς δικούς τους καὶ τότε ἀποφασίζουν νὰ ἐγκατασταθοῦν ἢ ὄχι μόνιμα.

Ἡ ἔλλειψη ἐπισήμων στοιχείων μᾶς ὤθησε νὰ ἐξετάσουμε τὰ κοινωνιολογικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴν κοινωνικοοικονομικὴ θέση μιᾶς συγκεκριμένης κατηγορίας μεταναστῶν ἀπὸ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἐπιστρέφουν, αὐτῶν ποῦ ἐγκαθίστανται σὲ ἀγροτικὲς περιοχές. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο διαλέξαμε αὐτὴν τὴν

1. Νικολινάκος Μάριος, Καπιταλισμὸς καὶ Μετανάστευση. Ἐκδ. Παπαζῆση. Ἀθήναι, 1973. σ. 19.

κατηγορία μεταναστών είναι γιατί στά χωριά ή έπισήμανση ατόμων τά όποία έχουν έπιστρέψει είναι πολύ πιό εδκόλη μέσω τών τοπικών άρχών άπ' ότι στά άστικά κέντρα, όπου παρουσιάζει σοβαρές δυσκολίες.

Ή προκαταρκτική έρευνα έγινε σέ συνεργασία με την Χ.Ε.Ν. ή όποια σάν κοινωνική όργάνωση ένδιαφέρεται και αύτή για τά προβλήματα τών έπιστροφών, ιδίως τών γυναικών. Ή έρευνα έκάλυψε δύο περιοχές, όπου ύπήρχαν τοπικές ΧΕΝ, Κέρκυρα και Ρόδο.

Τό έρωτηματολόγιο τό όποίο χρησιμοποιήσαμε περιείχε 50 έρωτήσεις, άνοικτές και κλειστές. Κάθε συνέντευξη διαρκούσε 2 ώρες, γινόταν δέ στό σπίτι του μετανάστη ή τής μετανάστριας.

Όσοι έρωτήθηκαν έπρεπε νά είχαν παραμείνει στην Γερμανία πάνω από ένα έτος και νά ήταν έγκαταστημένοι σέ άγροτικές περιοχές τουλάχιστον 9 μήνες.

Ή πιό πρόσκαιρη έγκατάσταση δέν λαμβάνονταν ύπ' όψιν, γιατί έσήμαινε τίς περισσότερες φορές πώς ό μετανάστης βρίσκονταν άπλώς σέ άδεια για νά ξεκουραστή, ή για νά δη την οίκογένειά του και τά κτήματά του.

Τά άτομα από τά όποία πήραμε συνεντεύξεις ήταν έγκατεστημένα σέ χωριά τά όποια παρουσίαζαν μεγάλη μεταναστευτική έξοδο, αλλά και μεγάλο ποσοστό έπιστροφών.

Οί συνεντεύξεις έγιναν από κοινωνικές λειτουργούς και από μέλη τοπικών ΧΕΝ πού προσφέρουν την εργασία τους σ' αύτήν, είτε επαγγελματικά, είτε έθελοντικά και τά όποια είχαν κατάλληλα εκπαιδευτή.

Στήν μελέτη αύτή θα παρουσιάσουμε συνοπτικά ώρισμένα από τά άποτελέσματα τής έρευνας πού έχουν σχέση με την κοινωνικοοικονομική θέση τών έπιστρεφόντων στην Ρόδο και στην Κέρκυρα. Τά δύο αύτά νησιά παρουσιάζουν ώρισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Τά τελευταία χρόνια έχουν αναπτύξει πάρα πολύ τόν τουρισμό και ύπάρχει μεγάλη ζήτηση εργασίας σ' αύτόν τόν τομέα, άκόμη και κατά τούς χειμερινούς μήνες. Άκόμη ύπάρχει μεγάλη ζήτηση στόν οίκοδομικό τομέα, ένώ ή βιομηχανία είναι άνύπαρκτη. Ή έπιλογή του δείγματος με βάση τίς δύο προϋποθέσεις πού αναφέραμε προηγουμένως έγινε από καταλόγους έπιστρεψάντων τούς όποιους είχαν καταρτήσει οί γραμματεΐς τών κοινοτήτων με βάση τά άκόλουθα κριτήρια:

α) Τό δείγμα νά περιλαμβάνη περισσότερες γυναΐκες από άνδρες, λόγω του ιδιαίτερου ένδιαφέροντος τής ΧΕΝ για τά θέματα τών γυναικών.

β) Ό συνολικός αριθμός του δείγματος νά μήν ύπερβαΐνη τό 30% του μέσου αριθμητικού όρου τών έπιστρεψάντων στίς δύο αυτές περιοχές κατά την περίοδο 1971 - 73, λόγω του περιωρισμένου χρόνου τόν όποιον είχαμε στην διάθεσή μας, για την διεξαγωγή τής έρευνας.

Πριν προχωρήσουμε σέ μιá συνοπτική παρουσίαση ώρισμένων άποτελεσμάτων τής έρευνας και για μιá καλύτερη κατανόηση και άνάλυση του προ-

βλήματος τῶν ἐπιστροφῶν κρίναμε ἀπαραίτητη τὴν ἀνάλυση τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς θέσης τὴν ὁποία καταλαμβάνουν οἱ νοτιοευρωπαῖοι μετανάστες στὶς χῶρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

1) Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεταναστῶν στὶς χῶρες ἢς Δυτικῆς Εὐρώπης εἶναι πολὺ γνωστά. Οἱ μετανάστες καταλαμβάνουν τὸ κατώτερο στρώμα στὴν ἀγορὰ ἐργασίας τῶν χωρῶν αὐτῶν. Τείνουν νὰ συγκεντρῶνται σὲ ὀρισμένους κλάδους βιομηχανικῆς δραστηριότητος καὶ σὲ ὀρισμένες ἐργασίες π.χ. οἰκοδομικῆς ἐργασίας, ὑφαντουργικῆς βιομηχανίας, μεταφορῆς.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ κλάδοι δραστηριότητος οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν, εἴτε τὶς χαμηλότερες ἀμοιβές, εἴτε τὶς χειρότερες συνθήκες ἐργασίας ἢ καὶ τὰ δύο.

Στὴν Γερμανία π.χ. τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ μεταναστῶν - σχεδὸν 4/5 - ἐργάζεται στὸν δευτερογενῆ τομέα τῆς βιομηχανίας καὶ οἰκοδόμησης. Τὰ 2/3 τῶν ἀρρένων μεταναστῶν βρίσκονται συγκεντρωμένα σὲ τρεῖς βιομηχανικοὺς κλάδους: μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, βιομηχανίας κατασκευῆς μηχανῶν, οἰκοδόμηση. Τὰ 2/3 τῶν μεταναστριῶν βρίσκονται συγκεντρωμένα σὲ τέσσαρες κλάδους βιομηχανικῆς δραστηριότητος: ὑφαντουργία, μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, βιομηχανίας κατασκευῆς μηχανῶν, βιομηχανίας κατασκευῆς ἠλεκτρικῶν εἰδῶν².

Στὴν Ἑλβετία, βρίσκουμε σχεδὸν τὰ 3/4 τῶν ἀρρένων μεταναστῶν συγκεντρωμένα σὲ πέντε κλάδους οἰκονομικῆς δραστηριότητος: οἰκοδόμηση, βιομηχανίας κατασκευῆς μηχανῶν, βιομηχανίας ἐπεξεργασίας ξύλου καὶ φελλοῦ, γεωργία, τουρισμὸ. Ἀπὸ τὶς μετανάστριες τὰ 3/4 βρίσκονται συγκεντρωμένα σὲ πέντε κλάδους οἰκονομικῆς δραστηριότητος: τουρισμὸ, βιομηχανίας ἐνδύσεως, ὑφαντουργία, βιομηχανίας κατασκευῆς μηχανῶν, ὑπηρεσίες³.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κοινωνικοοικονομικὴν θέσιν τῶν μεταναστῶν οἱ Castles καὶ Kosack ἀναφέρουν καὶ αὐτοί, τὸ γνωστὸ ἄλλωστε, ὅτι οἱ μετανάστες γενικῶς καταλαμβάνουν τὶς χειρότερες θέσεις ἐργασίας τὶς ὁποῖες ἀπορρίπτουν οἱ αὐτόχθονες ἐργάτες.

Στὴν Γαλλία τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν μεταναστῶν εἶναι χειρώνακτες. Μόνο 6,3% τῶν μεταναστῶν δὲν ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία⁴.

Στὴν Γερμανία τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν νοτιοευρωπαϊῶν μεταναστῶν εἶναι ἀνειδίκευτοι ἢ ἡμιειδικευμένοι ἐργάτες. Περίπου τὸ 7% ἕως 16% εἶναι εἰ-

2. Castles S. and Kosack G. Immigrant workers and Class Structure in Western Europe. Oxford University Press. London, 1973, σελ. 71.

3. Castles S. and Kosack G. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 66.

4. Castles S. and Kosack G. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 79.

δικευμένοι εργάτες, αλλά κανείς δέν έχει μὴ χειρωνακτικὴ ἐργασία⁵.

Ἡ θέση τῶν μεταναστῶν σὲ σχέση μετὴν ἀνεργία εἶναι δυσμενῆς. Διαφέρει ὁμως ἀνάλογα μετὴν κάθε χώρα. Π.χ. στὴν Γαλλία καὶ Ἀγγλία οἱ μετανάστες ὑποφέρουν περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνεργία ἀπ' ὅτι οἱ ἄλλοι ἐργάτες, ἐνῶ στὴν Ἑλβετία καὶ Γερμανία συναντοῦμε μικρὸ ἀριθμὸ ἀνέργων μεταναστῶν. Αὐτὸ ὀφείλεται, εἴτε στὸ ὅτι δέν τοὺς ἐπιτρέπεται ἡ παραμονὴ στὴν ξένη χώρα, εἴτε στὸ ὅτι τὸ ἐπίδομα ἀνεργίας τὸ ὁποῖο λαμβάνουν κάνει τὴν παραμονὴ τοὺς μὴ ἐπικερδῆ ἀπὸ οἰκονομικῆς πλευρᾶς. Πάντως γενικῶς οἱ μετανάστες ὑποφέρουν περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνεργία ἀπ' ὅτι ὁ ντόπιος πληθυσμὸς⁶.

Ποιοὶ εἶναι οἱ παράγοντες οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν τὴν μειονεκτικὴ αὐτὴ θέση τῶν μεταναστῶν ἐργατῶν στὴν ταξικὴ διάρθρωση τῶν Εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν.

Στὶς χώρες αὐτὲς ἀποτελεῖ κοινὴ παραδοχὴ ὅτι οἱ μετανάστες ἔχουν ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα τοὺς τοποθετοῦν στὴν βάση τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας.

Πιστεῦεται ὅτι προέρχονται ἀπὸ καθυστερημένες ἀγροτικὲς περιοχὲς τῶν Μεσογειακῶν χωρῶν, ὅτι εἶναι ἀγράμματοι, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς δέν ἔχουν καμμία ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση ἢ κανένα εἶδος πείρας στὴν βιομηχανικὴ ἐργασία ἢ στὸν τομέα τῶν ὑπηρεσιῶν.

Τὶ λέγουν τὰ δεδομένα γι' αὐτὴ τὴν εἰκόνα τοῦ ξένου ἐργάτη; θὰ περιορισθοῦμε σὲ στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν τὴν Δ. Γερμανία. Σύμφωνα μετὸν Böhning στὴν Δ. Γερμανία τὰ 35% τῶν ἀρρένων ξένων ἐργατῶν ἔχουν μεταναστεύσει ἀπὸ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, τὸ 39% ἀπὸ μικρότερες πόλεις καὶ τὸ 26% ἀπὸ ἀγροτικὲς περιοχὲς. Ἀναλυτικώτερα 42% Τούρκοι καὶ 27% Ἕλληνες προέρχονται ἀπὸ πόλεις. Ὁ Böhning ὑποστηρίζει ὅτι τὸ μεγάλο ποσοστὸ Τούρκων οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ πόλεις εἶναι παραπλανητικὸ, διότι μειώνεται κατὰ πολὺ ἂν κανεῖς συγκρίνη τὸπο γεννήσεως καὶ τὸπο τελευταίας κατοικίας πρὶν ἀπὸ τὴν μετανάστευση. Τὸ ἴδιο μπορεῖ κανεῖς νὰ ὑποστηρίξη γιὰ τὰ Ἰσπανικὰ δεδομένα (44% τῶν Ἰσπανῶν ἐργατῶν προέρχονται ἀπὸ πόλεις μετὰ περισσότερους ἀπὸ 50.000 κατοικοὺς)⁷. Ἡ πόλις δηλαδὴ ἀποτελεῖ τὸν ἐνδιάμεσο σταθμὸ μεταξὺ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς ξένης χώρας γιὰ ἓνα μεγάλο ποσοστὸ μεταναστῶν.

Τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἐπίπεδο τῶν μεταναστῶν εἶναι ὑψηλότερο ἀπὸ ὅτι πιστεῦεται ἐν γένει. Ἀπ' ὅλους τοὺς ξένους ἐργάτες στὴν Δυτικὴ Γερμανία μόνον 3% εἶναι ἀγράμματοι⁸. Ὁ Πίναξ (1) δείχνει τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἐπίπεδο τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν στὴν Δυτικὴ Γερμανία καὶ βοηθαεῖ στὴν σύγκριση μετὰ τὸ ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὸ σύνολό του. Τὰ στοιχεῖα

5. Castles S. and Kosack G. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 82.

6. Castles S. and Kosack G. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 92.

7. Böhning R. The social and occupational apprenticeship of Mediterranean migrant workers in West Germany. Dipartimento Statistico Matematico. Florence. 1971. σελ. 17.

8. Böhning R. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 19.

αὐτὰ βασιζονται στήν Ἑλληνική ἀπογραφή τοῦ 1961. Βάσει τῶν στοιχείων αὐτῶν μπορούμε νά ὑποθέσουμε ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐργάτες στήν Δ. Γερμανία ἔχουν ἓνα ὑψηλότερο γενικό ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης (ἰδιαίτερα ὑψηλό στήν γυμνασιακή ἐκπαίδευση) ἀπό ὅτι τὸ ἐπίπεδο τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στό σύνολό του.

Σύμφωνα μέ τὸν Böhning τὸ ἐκπαιδευτικό ἐπίπεδο τῶν Ἰταλῶν στήν Γερμανία δέν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικό ἐπίπεδο τῶν Ἰταλῶν οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν μεταναστεύσει⁹. Τὸ ἐπίπεδο τῶν Ἰσπανῶν μεταναστῶν εἶναι κατὰ τι ὑψηλότερο, τὸ δὲ ἐπίπεδο τῶν Τούρκων μεταναστῶν σημαντικά ὑψηλότερο ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀντίστοιχου πληθυσμοῦ ὁ ὁποῖος δέν ἔχει μεταναστεύσει.

Ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν συμπληρώσει φοίτηση σὲ δημοτικὸ σχολεῖο (περίπου τὸ 1/5) μεταξύ 20% καὶ 50% ἔχουν ἀκολουθήσει κάποια ἄλλη ἐκπαίδευση κυρίως ἐπαγγελματική¹⁰.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐκπαίδευσης ἡ πλειονότης τῶν μεταναστῶν, δέν βρίσκεται σὲ καμμία διαφορετικὴ ποιοτικῶς κατηγορία ἀπὸ αὐτὴ τῶν συναδέλφων τους στήν χώρα ὑποδοχῆς, οἱ ὁποῖοι συνήθως συμπληρώνουν τὴν ἐλάχιστη μόρφωση πού ἔχουν λάβει μέ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση. Ἡ μόνη διαφορὰ συνίσταται στό περιεχόμενο καὶ τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης τὴν ὁποία ἀμφότερες οἱ κατηγορίες λαμβάνουν στὶς χῶρες τους.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπαγγελματικὴν εἰδίκευση τῶν μεταναστῶν, τὰ 3/5 τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀρρένων ἦταν εἰδικευμένοι πρὶν νὰ μεταναστεύσουν¹¹.

Ὅπως καὶ στὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης ἔτσι καὶ στὸν τομέα τῆς ἐπαγγελματικῆς εἰδίκευσης οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰσπανοὶ μετανάστες εἶναι ἀρκετὰ καλύτερα καὶ οἱ Τούρκοι συναδέλφοί τους σημαντικῶς καλύτερα ἐκπαιδευμένοι ἀπ' ὅτι οἱ ἀντίστοιχοι πληθυσμοὶ τῶν πατρίδων τους, οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν μεταναστεύσει. Ὅμως ἡ ἐπαγγελματικὴ τους πείρα ἀναφέρεται κυρίως σὲ μὴ βιομηχανικὲς ἐργασίες καὶ ἐν μέρει σὲ ἡμιβιομηχανικὲς ἐργασίες καὶ στὸν οἰκοδομικὸν τομέα. Μόνον τὸ 1/4 ἀπὸ αὐτοὺς ἔχει ἔρθει σὲ ἄμεση ἐπαφή μέ βιομηχανικὴ ἐργασία πρὶν νὰ μεταναστεύσῃ¹².

Τὰ ἐπίσημα δεδομένα λοιπὸν δέν δικαιολογοῦν τὴν ἔλλειψη εὐκαιριῶν ἐπαγγελματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνόδου τῶν ξένων ἐργατῶν, γιατί ἀποδεικνύουν ὅτι ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀπὸ αὐτοὺς δέν διαθέτει τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα τοὺς ἀποδίδει ἡ κοινωνία ὑποδοχῆς. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλες χῶρες ὑποδοχῆς.

Εἶναι προφανές λοιπὸν ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ διαχωρίσουν τίς ὁμάδες τῶν μεταναστῶν ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη κοινωνία

9. Böhning R. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 20.

10. Böhning R. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 20.

11. Böhning R. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 23.

12. Böhning R. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 23.

τούς αποδίδονται για να δικαιολογήσουν την μειονεκτική θέση που τους δίνονται. Οι μετανάστες λοιπόν αποτελούν αντικείμενο φυλετικών διακρίσεων.

Ἡ ἰδεολογία τῶν φυλετικῶν διακρίσεων συνήθως θεωρεῖται ὅτι λαμβάνει σωματικά χαρακτηριστικά σάν κριτήρια μὲ τὰ ὁποῖα ταξινομεῖ τὰ ἄτομα. Τὰ σωματικά αὐτὰ χαρακτηριστικά καὶ ἡ κατωτερότης ἢ ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι εἶναι συνδεδεμένη μὲ αὐτὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς πρόφαση γιὰ νὰ κρατοῦνται κάτω ἀπὸ ζυγὸ οἱ ὁμάδες τῶν ἐγχρώμων. Ὡστόσο σὲ περιπτώσεις σάν αὐτὲς τίς ὁποῖες ἀντιμετωπίζουμε στὴν Δυτικὴ Εὐρώπη, ὅπου πολλὲς ὁμάδες δὲν εἶναι ἐγχρωμες, ἡ ἀρχουσα τάξη χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλα ἐκτὸς τῶν σωματικῶν χαρακτηριστικά γιὰ νὰ δικαιώσῃ τὴν ἐκμετάλλευσή της. Ὁ ὅρος λοιπὸν «φυλετικές διακρίσεις» μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ εὐρύτερη ἔννοια γιὰ νὰ καλύψῃ καὶ τίς ὁμάδες μεταναστῶν στὴν Δ. Εὐρώπη. Οἱ φυλετικές διακρίσεις, ἀσχέτως τοῦ ἂν ἀναφέρονται σὲ σωματικά ἢ ἄλλα χαρακτηριστικά, χρησιμεύουν γιὰ νὰ δικαιολογοῦν τὴν ὑποδούλωση ὠρισμένων ὁμάδων ἀπὸ ἄλλες ὁμάδες.

α) ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ, ΑΛΛΑΓΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

Οἱ φυλετικὲς προκαταλήψεις ὑλοποιοῦνται στὴν ἐκάστοτε πολιτικὴ τῶν διαφόρων κυβερνήσεων καὶ ἐργοδοτῶν. Τέτοιες μορφὲς πολιτικῆς ἀποσκοποῦν στὸ νὰ ἀφήσουν τοὺς μετανάστες σὲ χαμηλὲς κοινωνικοοικονομικὲς θέσεις. Ἀφοροῦν κατὰ κύριο λόγο περιορισμοὺς σὲ ἄδειες διακρίσεις, διαμονῆς οἱ ὁποῖες συνήθως περιορίζουν τοὺς μετανάστες ἀπὸ τὸ νὰ λάβουν προαγωγή στὴν ἐργασία τους.

Οἱ περιορισμοὶ αὐτοὶ ἀποσκοποῦν στὸ νὰ προστατεύσουν τὴν ἐσωτερικὴ ἀγορὰ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, δηλ. τὸ μεταναστευτικὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ θεωρεῖται σάν κινητὸ καὶ σάν εὐρισκόμενον στὴ διάθεση τῆς χώρας ὑποδοχῆς ἀνά πᾶσα στιγμὴ. Σὲ ἐποχὲς οἰκονομικῆς εὐημερίας μπορεῖ νὰ εἰσάγεται, ἐνῶ σὲ ἐποχὲς ἐλλείψεως ἐργασίας μπορεῖ νὰ ἀπολύεται.

Βεβαίως αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ μόνο ἐὰν οἱ μετανάστες συνεχίζουν νὰ κατέχουν κατώτερες θέσεις. Ἐτσι λοιπὸν ὁποιαδήποτε μέτρα τὰ ὁποῖα περιορίζουν τὴν διάρκειά διαμονῆς καὶ τὸ μέγεθος τῆς οἰκογενειακῆς μονάδος τῶν μεταναστῶν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐνθαρρύνουν τὴν περιστροφή, πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐξασφαλίζουν ὅτι οἱ ξένοι ἐργάτες οὐδέποτε θ' ἀποκτήσουν περισσότερα προσόντα καὶ ὅτι θὰ παραμένουν σὲ μειονεκτικὲς θέσεις.

Πέρα ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τῆς διάρκειας διαμονῆς ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι περιορισμοὶ, τόσο κατὰ τὴν ἀλλαγὴ ἐργασίας, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἀλλαγὴ τόπου ἐργασίας. Οἱ κανονισμοὶ στὶς περισσότερες κοινωνίες ὑποδοχῆς εἶναι συνήθως πιὸ περιοριστικοὶ ὡς πρὸς τίς ἀλλαγὲς ἐργασίας, οἱ ὁποῖες σημαίνουν προαγωγή σὲ μιὰ ἀνώτερη κοινωνικοοικονομικὴ βαθμίδα. Π.χ. ἕνας ἀνειδίκευτος ἐργάτης ἐργοστασίου ἠλεκτρικῶν εἰδῶν προάγεται σὲ θέση ἡμειδικομένου, εἰ-

τε στο ίδιο. είτε σε άλλο εργοστάσιο. Λιγότεροι περιορισμοί υφίστανται κατά τις αλλαγές εργασίας οι οποίες δεν συνεπάγονται επαγγελματική προαγωγή. π.χ. ένας άνειδίκευτος εργάτης αλλάζει εργοδότη. Αυτή η αλλαγή μπορεί να σημαίνει βελτίωση των αποδοχών του, παραμένει όμως άνειδίκευτος εργάτης.

Έκτός από τους περιορισμούς σε ειδικώς καθορισμένες θέσεις εργασίας, οι άδειες διαμονής και εργασίας είναι δυνατόν να περιορίζουν τους ξένους εργάτες στο να εργάζονται εντός μιας ώριμης περιοχής, πράγμα το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα να εμποδίζει τους ξένους από το να αποκτήσουν καλύτερες θέσεις εργασίας σε διαφορετικές περιοχές της χώρας. Το γεγονός ότι οι αρχές των χωρών υποδοχής αποφασίζουν εάν θα χορηγήσουν ή θα ανανεώσουν τις άδειες διαμονής και εργασίας τους βοηθάει να ρυθμίζουν την αγορά εργασίας.

Στη Δυτική Γερμανία μετά τα πρώτα πέντε έτη, όπου οι άδειες εργασίας χορηγούνται κάθε έτος, μπορούν να χορηγηθούν για τρία έτη και οι αλλαγές θέσης εργασίας και απασχόλησης γίνονται ευκολότερες¹³. Όμως ο ξένος εργάτης δεν έχει δικαιώματα να απαιτήσει τέτοια προνόμια, απλώς μπορούν να του χορηγηθούν ανάλογα με τις επιθυμίες των αρχών.

β) ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ένα βασικό μειονέκτημα των ξένων εργατών το οποίο στην χώρα υποδοχής θεωρείται σαν μία από τις βασικές δυσκολίες για να λάβουν προαγωγή, είναι ότι δεν γνωρίζουν την γλώσσα. Έν τούτοις ή εκάστοτε πολιτική των επί μέρους κυβερνήσεων και των εργοδοτών δεν τους βοηθάει να αποκτήσουν τις αναγκαίες γλωσσικές γνώσεις. Τα μαθήματα της γλώσσας προσφέρονται συνήθως μετά την εργασία, δηλαδή αργά το βράδυ. Οι περισσότεροι μετανάστες επιθυμούν να κερδίσουν χρήματα όσο το δυνατόν ταχύτερα, εργάζονται πολλές ώρες και είναι πάρα πολύ κουρασμένοι για να παρακολουθήσουν μαθήματα στο τέλος της ημέρας. Στις περισσότερες χώρες αποτελεί συνήθως εξαίρεση ή οργάνωση μαθημάτων γλώσσας από τους εργοδότες κατά την διάρκεια των ωρών εργασίας. Επίσης οι κακές συνθήκες κατοικίας οι οποίες προσφέρονται στους μετανάστες στις περισσότερες χώρες, πολύ συχνά τους οδηγούν σε ένα υψηλό βαθμό γεωγραφικής κινητικότητας. Πολλοί από αυτούς αλλάζουν συνεχώς τόπο διαμονής μέχρι να βρουν καλύτερες και φθηνότερες κατοικίες. Έτσι δεν είναι σε θέση να παρακολουθούν μαθήματα γλώσσας για μεγάλο χρονικό διάστημα, γιατί οι νέες κατοικίες δεν βρίσκονται πάντοτε κοντά στον τόπο όπου παραδίδονται τα μαθήματα γλώσσας. Πολύ συχνά τα μαθήματα γλώσσας λαμβάνουν χώρα σε μεγάλη απόσταση, όχι μόνο από την κατοικία του μετανάστη, αλλά και από τον τόπο εργασίας του.

Ένα άλλο μειονέκτημα της πολιτικής της σχετικής με την γλωσσική εκ-

13. Castles S. and Kosack G. 'Ενθ' άνωτ. σελ. 104.

παίδευση, όπως αναφέρουν οι Castles και Kosack, είναι ότι οι περισσότεροι από αυτούς οι οποίοι διδάσκουν είναι έθελοντές, οι οποίοι δεν είναι σε θέση να αφιερώσουν μεγάλο ποσοστό του χρόνου τους στην διδασκαλία και οι οποίοι επίσης δεν έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση και πείρα διδασκαλίας με άτομα τα οποία στερούνται γυμνασιακή και δημοτική εκπαίδευση. Επίσης το περιεχόμενο των μαθημάτων αυτών, δηλαδή το διδασκόμενο λεξιλόγιο, είναι βοηθητικό για τους ξένους μόνο στην εργασία τους, αντί να είναι βοηθητικό για την αντιμετώπιση της έν γένει ζωής στον ξένο τόπο.

Τα γλωσσικά προβλήματα, καθώς και οι μακρές ώρες εργασίας καθιστούν δύσκολο για τους μετανάστες να συμμετέχουν σε μαθήματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, ενώ θεωρητικά, όπως τονίζουν οι υπηρεσιακοί παράγοντες και οι εργοδότες, έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους αυτόχθονες για συμμετοχή στην επαγγελματική εκπαίδευση και επομένως για δυνατότητα προαγωγής στην θέση εργασίας τους.

Η όρθότητα αυτών των υποθέσεων μπορεί να αποδειχθεί βάση στατιστικών στοιχείων π.χ. στην Δ. Γερμανία το φθινόπωρο του 1968 μόνο 6% των γυναικών και 7% των ανδρών είχαν συμμετάσχει ή συμμετείχαν σε μαθήματα επαγγελματικής εκπαίδευσης¹⁵. Επίσης ένας μικρός αριθμός ανδρών, ιδιαίτερα δε γυναικών, λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων συμμετείχαν σε μαθήματα γλώσσας.

Κατά τους προαναφερθέντες συγγραφείς Castles και Kosack¹⁶ πολύ συχνά οι βιομηχανίες οι οποίες προσφέρουν επαγγελματική εκπαίδευση δεν ακολουθούν τα έν γένει ανεγνωρισμένα πρότυπα, οπώς ώστε να δένουν τους εκπαιδευόμενους εργάτες με την επιχείρηση.

γ) ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ.

Η πολιτική των χωρών υποδοχής δεν έχει ως σκοπό να συμπίεζι μόνο τους μετανάστες σε χαμηλές κοινωνικοοικονομικές θέσεις, αλλά και τα παιδιά τους όσα βρίσκονται μαζί με τους γονείς στην ξένη χώρα.

Κατά γενικό κανόνα στις περισσότερες χώρες υποδοχής τα παιδιά των μεταναστατών έχουν τις ίδιες ευκαιρίες για εκπαίδευση όπως και τα αυτόχθονα παιδιά. Καμιά χώρα δεν τα αποκλείει από τους εκπαιδευτικούς της θεσμούς. Π.χ. στην Γαλλία, Βρετανία και Έλβετία η υποχρεωτική παιδεία ισχύει και για τα παιδιά των μεταναστατών.

Από τις επίσημες όμως στατιστικές προκύπτει, ότι στις περισσότερες χώρες της Δ. Ευρώπης ένας πολύ μικρός αριθμός παιδιών μεταναστών φοιτά

14. Castles S. and Kosack G. Ένθ' άνωτ. σελ. 189.

15. Castles S. and Kosack G. Ένθ' άνωτ. σελ. 197.

16. Castles S. and Kosack G. Ένθ' άνωτ. σελ. 201.

στό σχολείο. Ποιές είναι οι αιτίες;

Όρισμένες χώρες υποδοχής επιβάλλουν περιορισμούς στην οικογενειακή μετανάστευση. Στις χώρες αυτές πολλοί ξένοι εργάτες δεν μπορούν να προσκαλέσουν την οικογένειά τους, γιατί στερούνται τις απαραίτητες προϋποθέσεις παραμονής ή στερούνται τις προϋποθέσεις των καταλλήλων συνθηκών κατοικίας.

Στη Γαλλία, π.χ. όπου υφίσταται ο τελευταίος περιορισμός και όπου υπάρχουν πολλοί παράνομοι μετανάστες, πολλές οικογένειες δεν μπορούν ν' αποκτήσουν νομική υπόσταση λόγω της παρανομίας, αλλά και όταν είναι νόμιμοι γιατί ζουν σε τενεκεδουπόλεις οι οποίες δεν αναγνωρίζεται ότι παρέχουν βιώσιμες συνθήκες κατοικίας.

Λόγω των περιορισμών της οικογενειακής εγκατάστασης τους οποίους επιβάλλουν οι χώροι υποδοχής, πολλοί έγγαμοι μετανάστες αναγκάζονται να κρατούν τα παιδιά τους παράνομα στην ξένη χώρα, είτε γιατί στην πατρίδα δεν υπάρχει κανείς συγγενής που να μπορέσει να τ' αναλάβει, είτε γιατί συναισθηματικά δεν μπορούν να τ' αποχωρισθούν, είτε γιατί θέλουν να τα εκμεταλλευθούν υλικά τοποθετώντας τα παράνομα σε εργασίες.

Είναι φυσικό λοιπόν ότι οι γονείς των παιδιών τα οποία βρίσκονται παράνομα στην ξένη χώρα διστάζουν να τα στείλουν σχολείο από φόβο μήπως αποκαλυφθεί η παρανομία τους.

Ο μόνος τρόπος βέβαια για να είναι δυνατόν σε όλα τα παιδιά να φοιτούν σε σχολεία, είναι να αρθούν οι περιορισμοί της οικογενειακής μετανάστευσης.

Αλλά και τα παιδιά των μεταναστών τα οποία βρίσκονται νόμιμα στην ξένη χώρα και φοιτούν σε σχολεία αντιμετωπίζουν διακρίσεις, γι' αυτό ή σχολική τους επίδοση είναι συνήθως πολύ χαμηλή.

Είναι φυσικό ότι αν οι ενήλικες μετανάστες αντιμετωπίζουν προβλήματα προσαρμογής στον τρόπο ζωής, στάση και ήθος των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών της Δ. Ευρώπης, τα προβλήματα αυτά πρόκειται να είναι πιο έντονα για τα παιδιά τους.

Για τα παιδιά της σχολικής ηλικίας το κυριώτερο εμπόδιο ένσωμάτωσής τους στην σχολική κοινότητα είναι το πρόβλημα της γλώσσας. Η γλώσσα αποτελεί το συνηθέστερο εμπόδιο για την ένταξη ενός παιδιού σε μία τάξη ανάλογα με την ηλικία του. Το γεγονός αυτό μπορεί να προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχολογική του ανάπτυξη. Στην Αγγλία έχει παρατηρηθεί ότι η αναλογία παιδιών μεταναστών σε σχολεία για καθυστερημένα είναι πολύ υψηλότερη σε σχέση με την αναλογία τους σε κανονικά σχολεία. Το 1969 το ποσοστό συμμετοχής τους ήταν 36,9% σε σχολεία για καθυστερημένα και 16,3% σε κανονικά σχολεία¹⁷.

Ο λόγος της υψηλής συμμετοχής τους σε σχολεία για καθυστερημένα ο-

17. Castles S. and Kosack G. Ένθ. άνωτ. σελ. 216.

φείλεται στο γεγονός ότι στην 'Αγγλία ή επιλογή των παιδιών τα όποια στέλνονται σε ειδικά σχολεία γίνεται με βάση τεστ ευφυΐας, τα όποια στηρίζονται στον τρόπο σκέψης και την κουλτούρα της μεσαιάς αστικής τάξης των χωρών εισδοχής.

Μία άλλη αίτια ή όποια επιρραΐζει δυσμενώς την σχολική επίδοση των παιδιών των μεταναστών, εκτός από το χάσμα της κουλτούρας και το πρόβλημα της γλώσσας, είναι ότι οι γονείς συχνά δέν δίνουν ιδιαίτερη άξια στην εκπαίδευση και δέν τα ένθαρρύνουν να σπουδάσουν. 'Αλλά και όταν τα ένθαρρύνουν δέν είναι σε θέση να τα βοηθήσουν να βελτιώσουν την σχολική τους επίδοση.

Ένα άλλο πρόβλημα το όποιο έχει άρνητική επίδραση στην σχολική επίδοση των παιδιών είναι ότι οι μετανάστες ζούν σε πολύ χειρότερες συνθήκες κατοικίας άπ' ότι οι αυτόχθονες. 'Η έλλειψη χώρου και ηλεκτρικού πολλές φορές δυσκολεύει όχι μόνο την μελέτη του παιδιού, αλλά και τον ύπνο του.

Μιά άλλη δυσκολία που αντιμετώπιζουν τα παιδιά των μεταναστών είναι ή κινητικότητα των γονέων τους, οι όποιοι αλλάζουν συχνά τόπο κατοικίας έλπίζοντας να βρουν καλύτερες και φθηνότερες συνθήκες δκαμονής.

δ) ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ.

Τελειώνοντας την παρουσίαση της επίσημης πολιτικής την όποια ακολουθούν οι χώρες εισδοχής προκειμένου να περιορίζουν τις δυνατότητες οικονομικής και κοινωνικής άνόδου των μεταναστών θα ήθελα να αναφερθώ στην πολιτική των εργατικών σωματείων.

Τα εργατικά σωματεία παρουσιάζουν μίαν αντίφαση στην πολιτική την όποια ακολουθούν έναντι της μετανάστευσης άφ' ενός και έναντι των μεταναστών εργατών που ζούν στην χώρα τους άφ' έτέρου. Συχνότατα τα εργατικά σωματεία άποδοκιμάζουν την μετανάστευση ως επιβλαβή για τα συμφέροντα της εργατικής τάξης της χώρας τους, προσπαθούν όμως να ένσωματώσουν στους κόλπους τους τους υπάρχοντες ξένους εργάτες, γιατί διαφορετικά κινδυνεύουν να θεωρηθούν ότι άντικρούουν την άρχή της διεθνοποίησης του εργατικού κινήματος. Πολύ συχνά όμως ή αντίφαση αυτή όδηγεί σε άνεπιτυχείς μορφές πολιτικής. Παρ' όλο ότι, όπως αναφέρουν οι Castles και Kosack¹⁸, τα εργατικά σωματεία στις περισσότερες χώρες ύποδοχής άπαιτούν οι ξένοι και οι αυτόχθονες εργάτες να λαμβάνουν τις ίδιες άποδοχές, τις περισσότερες φορές εκπροσωπούν τα συμφέροντα των ξένων μόνον όταν αυτά συμπίπτουν με τα συμφέροντα των αυτόχθόνων εργατών.

Στην προσπάθειά τους να ένσωματώσουν τους ξένους εργάτες, τα εργατικά σωματεία έχουν ν' αντιμετώπισουν την έχθρότητα των αυτόχθόνων εργα-

18. Castles S. and Kosack G. Ένθ. άνωτ. σελ. 177-178.

των. Ἡ ἐχθρότητα αὐτὴ οφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ μετανάστες μὲ τὴν τάση τους νὰ δέχωνται χαμηλοὺς μισθοὺς καὶ νὰ δουλεύουν ὑπερωρίες βλάπτουν τὰ συμφέροντα τῆς αὐτόχθονης ἐργατικῆς τάξης, ἢ ὅποια ἀγωνίζεται ν' αὐξήσῃ τὰ ἡμερομίσθια καὶ νὰ μειώσῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐργασίμων ὥρων.

Ἐπίσης τὰ ἐργατικά σωματεῖα ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὶς δυσκολίες τὶς ὁποῖες παρουσιάζει ἡ διαφορετικὴ πολιτιστικὴ προέλευση τῶν ξένων καὶ ἡ ἔλλειψη ἐκ μέρους των βιομηχανικῆς καὶ συνδικαλιστικῆς πείρας. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἐργατικά σωματεῖα δὲν λαμβάνουν ἀρκετὰ σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν τους τὴν διαφορετικὴ αὐτὴ προέλευση, καθὼς καὶ τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖο καθιστᾷ τὴν ἐπικοινωνία δύσκολη καὶ καταδικάζει τοὺς ξένους στὴν ἀπομόνωση σὲ ὠρισμένες ἐργασίες, ἐπιδεινώνει ἀκόμη περισσότερο τὴν κατάσταση. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι οἱ ξένοι ἐργάτες εἶναι ἀπρόθυμοι νὰ προσχωρήσουν σὲ ἐργατικά σωματεῖα, γιατί πιστεύουν ὅτι αὐτὰ δὲν ἐκπροσωποῦν τὰ συμφέροντά τους. Ἐφ' ὅσον οἱ αὐτόχθονες ἐργάτες διάκινται ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν σωματείων εἶναι κατὰ τῆς μετανάστευσης.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ θεωροῦν τὴν διαμονὴ τους στὴν ξένη χώρα προσωρινή καὶ τὰ δικαιώματά τους, πολιτικά καὶ ἄλλα, τόσο περιορισμένα, ὥστε τὴν συμμετοχὴ τους στὰ ἐργατικά σωματεῖα νὰ μὴν τὴν θεωροῦν καὶ οἱ ἴδιοι σκόπιμη.

β) Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΝ ΣΕ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.

Τὰ συμπεράσματά μας ἀπὸ τὴν ἔρευνα σὲ χωριὰ τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κέρκυρας γύρω ἀπὸ τὰ κοινωνικοοικονομικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐπιστρεφόντων μποροῦν νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς:

Ὅσο περισσότερο τὸ ἐγχείρημα τῆς μετανάστευσης ἀποτυγχάνει, ἰδιαίτερα ἀπὸ οἰκονομικῆς πλευρᾶς, τόσο περισσότερο οἱ ἐπιστρεφόντες μετανάστες τείνουν νὰ ἐπανεγκαθίστανται στὶς περιοχὲς προέλευσῆς τους καὶ ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἴδια ἐπαγγέλματα τὰ ὁποῖα εἶχαν πρὶν νὰ μεταναστεύσουν.

Αὐτὸ δὲν ἰσχύει γιὰ τὶς περισσότερες γυναῖκες τοῦ δείγματός μας, οἱ ὁποῖες ἐνῶ προηγουμένως ἐργαζόντουσαν, μετὰ τὴν ἐπανεγκατάστασή τους προτιμοῦν ν' ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά καὶ μόνο μὲ τὴν οἰκογένεια καὶ τὰ παιδιὰ τους. Αὐτὸ οφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς γυναῖκες αὐτὲς εἶχαν μεταναστεύσει ἀνύπαντρες καὶ ἀπέκτησαν οἰκογένεια κατὰ τὴν διάρκεια τῆς παραμονῆς τους στὴ ξένη χώρα. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι καὶ ὁ λόγος ὁ ὁποῖος ἀνάγκασε τὶς περισσότερες γυναῖκες μετανάστριες καὶ ἀρκετοὺς ἀντρες νὰ ἐπιστρέψουν, δηλαδὴ τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν λόγω παιδιῶν στὴν ξένη χώρα, εἴτε πίσω στὴν πατρίδα, ὅπου τὰ παιδιὰ κηδεμονεύονται ἀπὸ συγγενεῖς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέραμε προηγουμένως τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέση μὲ τὴν σχολικὴ ἐπίδοση τῶν παιδιῶν τῶν μεταναστῶν στὴν ξένη

χώρα. οι γονείς αντιμετωπίζουν και άλλα προβλήματα. Όταν τα παιδιά είναι προσχολικής ηλικίας οι γονείς αναγκάζονται, είτε να κάνουν διαφορετικές βάρδιες, είτε να πληρώνουν χρήματα σε παιδικούς σταθμούς και άλλα άτομα τα οποία αναλαμβάνουν να τα προσέχουν.

Για τα παιδιά της σχολικής ηλικίας ένα άλλο βασικό πρόβλημα είναι η διατήρηση της κουλτούρας και της γλώσσας του τόπου καταγωγής των, διότι επιστρέφοντας αντιμετωπίζουν δυσκολίες προσαρμογής στο σχολικό σύστημα της χώρας τους.

Όρισμένοι γονείς προσπαθούν να δώσουν μιá λύση σ' αυτό το πρόβλημα είτε στέλνοντας τα παιδιά τους πίσω στην πατρίδα υπό την επίβλεψη των συγγενών. είτε αποφασίζοντας να επιστρέψουν στην πατρίδα, όταν τα παιδιά τους θά έχουν συμπληρώσει την σχολική τους μόρφωση στην ξένη χώρα. Η ανασφάλεια όμως της οικονομικής τους θέσης πολύ συχνά τους εμποδίζει στην πραγματοποίηση αυτής της απόφασης.

Μιá καλύτερη λύση είναι η παρακολούθηση μαθημάτων γλώσσας αλλά και Ιστορίας, γεωγραφίας, πολιτισμού, θρησκείας του τόπου καταγωγής των στην ξένη χώρα. Η δυσκολία αυτής της λύσης συνίσταται στο ότι τα μαθήματα αυτά οργανώνονται και επιχορηγούνται συνήθως από τις χώρες αποστολής, οι οποίες δεν έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν σχολεία σε όλες τις περιοχές όπου βρίσκονται διασκορπισμένοι οι μετανάστες.

Οι μετανάστες οι οποίοι αφήνουν τα παιδιά τους πίσω στην πατρίδα υπό την επίβλεψη συγγενών αντιμετωπίζουν έξ Ισου σοβαρά προβλήματα. Οι συγγενείς, οι οποίοι είναι συνήθως γονείς του πατέρα ή της μητέρας, μεταδίδουν στα παιδιά το άγχος των ευθυνών που τους κατέχει. Επίσης δεν μπορούν να τα παρακολουθούν στα μαθήματά τους, γιατί οι περισσότεροι είναι αγράμματοι. Έτσι και τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν συνήθως μειωμένη σχολική απόδοση και πολλά ψυχολογικά προβλήματα.

α) ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ

Οι μετανάστες του δείματός μας δεν απέκτησαν ειδικευση, οπτε έλαβαν επαγγελματική εκπαίδευση. Μόνον ένας μικρός αριθμός έρωτηθέντων έμαθε μιá τέχνη, όπως του οικοδόμου. Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, λόγω των συμφερόντων των εργοδοτών και πολύ περισσότερο λόγω έλλειψης επιπέδου, οι μετανάστες καταλαμβάνουν τις χειρότερες θέσεις στην αγορά εργασίας, οι οποίες δεν απαιτούν καμμιá εκπαίδευση. Οι μετανάστες μπορεί να συνηθίζουν στον ρυθμό εργασίας και στην πειθαρχία της μαζικής παραγωγής, το γεγονός όμως αυτό δεν βελτιώνει το επαγγελματικό επίπεδό τους.

Η μη απόκτηση επαγγελματικής εκπαίδευσης από τους μετανάστες όφειλεται στο γεγονός ότι οπτε ή Γερμανική κυβέρνηση, οπτε οι βιομηχανίες οι ό-

ποιες άπασχολοϋν ξένους έργάτες, καταβάλλουν προσπάθειες, ώστε οι μετανάστες νά τήν άποκτήσουν.

Ουτε όμως οι ίδιοι οι μετανάστες ενδιαφέρονται ν' άποκτήσουν επαγγελματική ειδίκευση. Δέν είναι διατεθειμένοι νά ύποστοϋν θυσιές σέ χρόνο και χρήμα τς όποιες άπαιτεί ή συμμετοχή σέ εκπαιδευτικά προγράμματα. Ό πρωταρχικός σκοπός τών μεταναστών είναι νά κερδίσουν όσο τό δυνατόν περισσότερα χρήματα στό συντομώτερο χρονικό διάστημα. Πάντως δέν ύπάρχει άμφιβολία ότι ή πλειοψηφία τών μεταναστών συνθιζει στόν τρόπο τής βιομηχανικής έργασίας, σέ αντίθετη μέ τόν τρόπο τής γεωργικής έργασίας, τόν όποιο γνώριζε μέχρι νά μεταναστεϋση.

Τόσο στη Ρόδο, όσο και στην Κέρκυρα ή βιομηχανική πείρα τών μεταναστών δέν τούς χρησιμεϋει, λόγω τής έλλείψεως βιομηχανικών έργοστασιών στις περιοχές αυτές, αλλά και για τόν λόγο ότι τό μόνο είδος έργασίας τό όποιο δέν τούς ενδιαφέρει είναι ή βιομηχανική, διότι τήν θεωροϋν ότι έχει πολύ χαμηλό γόητρο.

Άπό τήν άλλη πλευρά οι επιστρέφοντες μετανάστες τείνουν νά είναι πολύ δύσπιστοι έναντι τής άγοράς έργασίας τής χώρας προέλευσής τους. Πολύ συχνά πιστεύουν ότι έχουν άποκτήσει κάποια ειδίκευση και ότι στα έλληνικά εργοστάσια δέν μπορούν νά βροϋν έργασίες που ν' ανταποκρίνονται στα νέα προσόντα και στις νέες αξιώσεις τους.

Συμφωνοϋμε λοιπόν μέ ώρισμένους Τούρκους κοινωνιολόγους οι όποιοι γράφουν ότι άπλως και μόνον τό γεγονός τής μετανάστευσης κάνει τούς επιστρέφοντες μετανάστες νά πιστεύουν ότι προήχθησαν σέ μιá νέα κοινωνική θέση ή όποία τούς άποξενώνει από τήν μισθοσυντήρητη τάξη, στην όποία άνήκαν στη Γερμανία.

Πάντως ή έμπειρία τους στό έξωτερικό, ή πολύ μέτρια γνώση τους τής ξένης γλώσσας, καθώς και ή μαθητεία τους σέ μιá τέχνη π.χ. τού οίκοδόμου, βοήθησε ένα σημαντικό αριθμό άνδρών στην Κέρκυρα και στην Ρόδο ν' άποκτήσουν μέ τήν επιστροφή τους καλύτερα άμειβόμενες έργασίες στόν τουρισμό και στόν οίκοδομικό τομέα.

Αυτό βεβαίως όφείλεται στην εξέλιξη τής άγοράς έργασίας στα δύο αυτά νησιά. Ό δημιουργία νέων άπασχολήσεων στόν τουρισμό και στόν οίκοδομικό τομέα ήταν πιό αξιοσημείωτη στην Κέρκυρα παρά στην Ρόδο, λόγω τής πιό πρόσφατης τουριστικής της ανάπτυξης.

Γενικώς μπορούμε ν' ύποστηρίξουμε ότις 'αυτά τά δύο νησιά ή διαμονή στό έξωτερικό άποδεικνύεται έν τελική αναλύσει ώφέλιμη για τά άτομα. άκόμη και γι' αυτούς οι όποιοι δέν άλλαξαν επάγγελμα και δέν μόρεσαν νά βροϋν άπασχόληση μέ καλύτερες άποδοχές, γιατί σάν άποτέλεσμα τής έργασίας τους στην ξένη χώρα όλοι όσοι έρωτήθηκαν άπήντησαν ότι βελτίωσαν τς συνθήκες διαβίωσής τους, τόσο τς δικές τους, όσο και τής οίκογενείας τους, τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα.

β) ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΕΩΝ.

Όπως προκύπτει από τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας, οἱ ἀποταμιεύσεις τῶν μεταναστῶν χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες, γιὰ τὴν βελτίωση τῶν συνθηκῶν διαβίωσης τῶν οἰκογενειῶν τους καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο παρέχουν ἓνα ἱκανοποιητικὸ ἐπίπεδο ζωῆς, σὲ μιὰ μερίδα τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ὁποία διαφορετικὰ θὰ ζοῦσε σὲ κατάσταση ἀπορίας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κάλυψη τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν τους, οἱ μετανάστες τὶς περισσότερες φορές ἐπενδύουν τὸ κεφάλαιό τὸ ὁποῖο συγκεντρώνουν στὴν ξένη χώρα σέ:

- α. Ἐπέκταση, ἐκσυγχρονισμό, κτίσιμο ἢ ἀγορὰ σπιτιοῦ στὴν περιοχὴ καταγωγῆς τους.
- β. Ἀγορὰ γῆς.
- γ. Ἰδρύση μικρῆς βιοτεχνίας ἢ ἐμπορικῆς ἐπιχείρησης.
- ε. Ἀγορὰ αὐτοκινήτου, μοτοσυκλέτας γιὰ ἰδιωτικὴ χρήση ἢ γιὰ ἐκμετάλλευση.

Οἱ ἐλάχιστες περιπτώσεις μεταναστῶν τοῦ δείματός μας οἱ ὁποῖοι ἐκτίσαν ἢ νοίκιασαν ἓνα μαγαζὶ μὲ σκοπὸ ν' ἀνοίξουν μιὰ μικρὴ ἐπιχείρηση, τὸ ἔκαναν στὸ χωριὸ καταγωγῆς τους. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια τοποθέτηση ἔχει μικρὲς πιθανότητες ἐπιτυχίας, γιατί τὸ χωριὸ τὶς περισσότερες φορές ἔχει ἓνα πληθυσμὸ ὁ ὁποῖος φθίνει καὶ ἐπομένως οἱ πιθανότητες ἐπιβίωσης τῆς ἐπιχείρησης εἶναι πολὺ λίγες. Χειρότερη εἶναι ἡ περίπτωση αὐτῶν οἱ ὁποῖοι ἀγοράζουν ἓνα μικρὸ κομμάτι γῆς. Ἐχουν πολὺ λιγώτερες πιθανότητες ἐπιτυχίας στὴν ἐπένδυσή τους, ἀφοῦ ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους λόγους πού τοὺς ὤθησε στὴν ξενιτιά ἦταν ἡ μικρὴ ἀποδοτικότητα τῆς γῆς, τὴν ὁποία τώρα ἀγοράζουν σὰν ἓνα σύμβολο κοινωνικῆς ἀνόδου.

Ἐν συμπεράσματι μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι στὶς δύο αὐτὲς περιοχὲς ἡ παραγωγικότης τῶν ἐπενδύσεων τῶν μεταναστῶν εἶναι πολὺ μικρὴ. Πάντως τὰ κεφάλαια τὰ ὁποῖα φέρνουν πίσω οἱ μετανάστες εἶναι μικρὰ καὶ δταν ἐπενδύονται δὲν συμβάλλουν στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῶν περιοχῶν καταγωγῆς τους. Μποροῦμε ἐπίσης νὰ ὑποστηρίξουμε, ὅτι οἱ ἐπιστρέφοντες μετανάστες στὴν Ρόδο καὶ Κέρκυρα δὲν ἀποτελοῦν φορεῖς οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς. Τὰ κανάλια τῶν ἐπενδύσεων τους εἶναι πολιτιστικὰ προσδιορισμένα. Ἡ μετανάστευση προσδίδει οἰκονομικὸ γόητρο, τὸ ὁποῖο αἰσθάνονται ὅτι πρέπει νὰ διατηρήσουν, ἐπενδύοντας δὲ παραδοσιακὰ σύμβολα γοήτρου ἢ σὲ ὠρισμένα καταναλωτικὰ σύμβολα.

γ) ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΕΨΑΝΤΩΝ.

Ρωτήσαμε τοὺς ἐπιστρέψαντες γιὰ τὰ μελλοντικὰ σχέδια τους. Οἱ μισοὶ σχεδὸν ἔχουν σκοπὸ νὰ ξαναγυρίσουν στὴν Γερμανία. Ἐπομένως γιὰ ἓνα ἀρι-

θμό έπιστρεψάντων ό χρόνος παραμονής τους στην περιοχή καταγωγής μπορεί να θεωρηθί σαν ένα είδος διακοπών κατά την διάρκεια των οποίων φροντίζουν την περιουσία τους και την οικογένειά τους και εξετάζουν τις δυνατότητες οικονομικής προόδου πού τους προσφέρει ή πατρίδα. Πιστεύουν ότι μετά από την έμπειρία της ξένης χώρας, δηλ. τις πολύ κακές συνθήκες εργασίας και κατοικίας έχουν δικαίωμα για κάτι καλύτερο στην χώρα καταγωγής τους.

Έάν οι περιοχές όπου έπιστρέφουν δέν μπορούν να τους προσφέρουν την ασφάλεια εργασίας, ούτε τα ύψηλά ήμερομίσθια της Γερμανίας ξαναγυρίζουν στην ξένη χώρα.

Για τους περισσότερους ή λύση βρίσκεται στο να πηγαινοέρχωνται μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας, πιστεύοντας ότι κάποια μέρα θα είναι σε οικονομική θέση, για να μπορέσουν ν' άνοιξουν μιá μικρή επιχείρηση σε ένα αστικό έλληνικό κέντρο.

Συνεπώς μπορούμε να κατατάξουμε αυτή την κατηγορία των έπιστρεφόντων σαν μιá κατηγορία áτόμων ή όποία χαρακτηρίζεται από μεγάλη γεωγραφική και επαγγελματική κινητικότητα.

δ) ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, οι έπιστρέφοντες δέν άποτελούν φορείς οικονομικής άλλαγής, άποτελούν όμως φορείς κοινωνικής και πολιτιστικής άλλαγής.

Πρώτον μεταβάλλουν κατά ένα μεγάλο ποσοστό τον ύλικό πολιτισμό των τόπων καταγωγής τους με την είσαγωγή καταναλωτικών ειδών όπως ψυγείων, τηλεοράσεων, ραδιοφώνων, αυτοκινήτων, ένδυμάτων κλπ.

Δεύτερον ή μετανάστευση, μαζί με άλλους παράγοντες όπως ό τουρισμός και τα μαζικά μέσα επικοινωνίας, μειώνει την αυστηρότητα του κοινωνικού έλέγχου στις περιοχές αυτές.

Η μετανάστευση, μαζί με άλλους παράγοντες, συμβάλλει στην κοινωνική χειραφέτηση της νέας γενιάς. Ό μεγαλύτερος αριθμός μεταναστών, περισσότερο στην Ρόδο και λιγώτερο στην Κέρκυρα, άνήκει σε νέες ηλικίες. Το γεγονός ότι σήμερα νέες κοπέλλες μεταναστεύουν για να μαζέψουν χρήματα για την προίκα τους, την όποία άδυνατούν να τους προσφέρουν οι γονείς, τους δίνει μιá οικονομική ανεξαρτησία ή όποία μετριάξει τον έλεγχο πού άσκειται από την οικογένεια. Η οικονομική ανεξαρτησία τους δίνει την δυνατότητα να εκλέξουν τον σύντροφό τους με μεγαλύτερη έλευθερία, άφου πιά δέν είναι υποχρεωμένες να δεχθούν τον άνδρα πού θα τους επέβαλλε ή οικογένειά τους αν δέν ήταν ανεξάρτητες. Τόν σύζυγο συνήθως επιβάλλει ή οικογένεια όταν ό πατέρας δίνει την προίκα. Η μετανάστευση στην ξένη χώρα έλευθερώνει και τους νέους άντρες από τον έλεγχο της οικογένειας, γιατί δέν εξαρτώνται πλέον οικονομικά από τον πατέρα. Το γεγονός ότι πολύ συχνά δέν χρειάζεται

νά προσφέρουν τὸ μερίδιό τῆς κληρονομίας τους ἢ τὸ κεφάλαιο ποῦ συγκέντρωσαν σάν μετανάστες γιὰ νὰ προικίσουν τὴν ἀδελφὴ τους, τοὺς ἐλευθερώνει ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἐξάρτηση.

Αὐτὴ ἡ μὴ ἐξάρτηση μιᾶς κατηγορίας ἀτόμων ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ ἐλεγχὸ τῆς οἰκογένειας καὶ τοῦ χωριοῦ, ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τὴν χαλάρωση ἐν γένει τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου στὰ πλαίσια τῆς κοινωνίας τοῦ χωριοῦ. Στὴν χαλάρωση αὐτὴ συντελεῖ ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μετανάστευση αὐξάνει τὶς γνώσεις τῶν χωρικῶν γύρω ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴ. Ὅπως γράφει ὁ Stirling¹⁹ «κατὰ πολλοὺς τρόπους δὲν μοιράζονται πλέον τὴν ἴδια κοινωνικὴ πραγματικότητα. Διαφορετικὰ μοντέλλα δράσης καὶ ἀξιολόγησης τῆς δράσης γίνονται γνωστά, οἱ κοινωνικοὶ κανόνες καὶ τὰ ἔθιμα γίνονται λιγώτερο ἐπιτακτικά, ἡ δὲ παραβίασὶς τους περισσότερο ὑπερασπίσιμη καὶ ἔτσι τὸ πεδίο τῆς σιωπηρῆς διαφωνίας αὐξάνει».

ΠΙΝΑΞ 1

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΔΥΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ
ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.*

Ποσοστιαία κατανομή

Ἐκπαιδευτικὸ Ἐπίπεδο	Ἕλληνας Ἑργάτες στὴν Δ. Γερμανία (1963)			Πληθυσμὸς Ἑλλάδος (1961)		
	Ἄρρενες	Θήλειες	Σύνολο	Ἄρρενες	Θήλειες	Σύνολο
Δημοτικὴ ἐκπαίδευση (Τελειόφοιτοι)	80.5 (31.4)	78.0 (43.4)	79.0 (36.0)	86.2 (34.8)	91.4 (56.5)	88.9 (46.1)
(Μὴ τελειόφοιτοι)	(49.1)	(34.6)	(43.0)	(51.4)	(34.9)	(42.8)
Γυμνασιακὴ ἐκπαίδευση	15.6	16.1	16.0	10.0	7.1	8.5
Ἀνωτάτη ἐκπαίδευση	1.6	2.4	2.0	3.3	0.9	2.0
Ἄνευ ἀπαντήσεως	2.3	3.5	3.0	0.5	0.6	0.6

* 15 χρονῶν καὶ ἄνω

Πηγή: Vlachos E. Worker emigration to Western Europe: Paper presented at the Fifth National Convention of the American Association for the advancement of Slavic Studies, Dallas, Texas, 1972, σελὶς 19.

19. Stirling Paul. Cause, knowledge and change. Turkish village revisited. Unpublished Article, σελ. 61.

ΠΙΝΑΞ 2

ΕΠΙΣΤΡΟΦΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Έτος	Σύνολο	Άρρενες	Θήλειες	Γερμανία	Άρρενες	Θήλειες
1969	18.132	8.489	8.643	9.039	4.919	4.174
1970	22.665	12.284	10.381	11.553	6.531	5.022
1971	24.709	13.531	11.178	11.803	6.763	5.040
1972	27.522	15.088	12.434	13.535	7.623	5.912
1973	22.285	12.210	10.075	11.539	6.541	4.998
1974	24.476	13.579	10.879	15.414	8.665	6.749

Πηγή: ΕΣΥΕ

ΠΙΝΑΞ 3

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ.

Έτος	Ρόδος	Κέρκυρα
1963	666	689
1964	662	1.221
1965	757	1.007
1966	494	578
1967	18	10
1968	236	595
1969	672	875
1970	540	910
1971	240	387
1972	82	179
1973	42	28

Πηγή: ΕΣΥΕ

ΠΙΝΑΞ 4

ΕΠΙΣΤΡΟΦΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ.

Έτος	Ρόδος	Κέρκυρα
1971	58	171
1972	138	173
1973	208	149

Πηγή: ΕΣΥΕ

Άπογραφή 1971 Πληθ. Ρόδου: 70.110

Άπογραφή 1971 Πληθ. Κερκύρας: 90.680